

Ortnamn på Sollerön

BUS GUNNEL ÅKESSON

Dalasocknen Sollerön i Siljan blev tidigt bebyggd. Här har bott människor i flera tusen år och fornfynd har hittats i många gravrösen och odlingsrösen från stenålderstid till järnålder. Närheten till vattenlederna och det jämförelsevis gynnsamma klimatet gjorde ön strategisk och attraktiv för bosättning. Vikingatiden anses ha varit öns storhetstid. Merparten av de ortnamn som jag valt ut nedan hör till den medeltida namntypen. De finns belagda först i 1500-talets skattelängder, men några av dem kan ha tillkommit i förkristen period. Ett fåtal namn har myntats i modern tid.

På ön och det tillhörande fastlandet – byarna Ryssa och Gesunda samt skogsmarken i väster – finns exempel på bebyggelsenamn, naturnamn, ägonamn och anläggningsnamn. De återfinns till stor del i Ortnamsregistret. Även smånamn av litet olika karaktär som bara används av en begränsad brukarkrets presenteras.

Bebyggelsenamn

Häradsarvet, uttalas *Esarvä*, kallas även kyrkbyn och är sedan lång tid tillbaka öns geografiska och befolkningsmässiga centrum. Här byggdes kyrkan när Sollerön fick bilda egen församling. Byns namn skrevs bl.a. Heruessarvfe och Heriesarffvedt i skatteregistren på

1500-talet. Angavs som Häsarf (1729) och Ersarvä (1734) (uttalet av h bortfaller i dialekten). Senare kom byn att kallas Haraldsarvet (1845) och Häradsarvet. Efterleden -arvet tyder på medeltida ålder och anger arv av jord.

Bengtsarvet, Bängsarvä, i nordöst blev tidigt befolkat. Bynamnet skrevs 1539 Bängsarve och 1550 Bengtzarffved och anses bildat efter nybyggaren Bengt som ärvt sin jord här.

Gruddbo, Gruddbudär, är en vidsträckt by sydväst om Häradsarvet. Namnet listas i skatterregistret 1550 som Grudeboda. Ursprungligen anlades platsen som fäbodställe i likhet med byarna Bodarna, Bråmåbo, Ryssa och Gesunda. Efterleden -bo är här medeltida och avser en plats som från början var en slättermark som så småningom blev bebodd. Nybyggaren hette Grude som på 1500-talet flyttade från öns kärna och blev fastboende.

Som en del av byn Gruddbo ligger gårdsklasen Kulåra, Kulårar vid öns sydvästra strand. Namnet anses vara äldre än bebyggelsen och som naturnamn kan Kulåra vara en förvrängning av ”Kälarenäset” (kulår=kolare). Kulåra var för länge sedan en viktig båtplats för färderna till fäbodarna på fastlandet. Markusgard (Närsjögard) uppfördes 1740 och har tillhört nuvarande innehavares släkt i snart 280 år.

Utanmyra, Utåmör, ligger i nordändan av ön och skrevs på 1500-talet Vta(n)myra. Namnet betyder byn utanför träskmyren (sett från de höglänta byarnas perspektiv). Bynamnet är medeltida och uttrycker utflyttning från centrala delar.

Kulåra. Foto: Torbjörn Nääs

Bodarna, Budär, på södra delen av ön. Namnet anger att det ursprungligen var en fäbod och skrevs 1539 Boda, Bodum. Så småningom blev det en fast radby.

Bråmåbo, Bråmåbudär. Notering finns från 1539 och 1550 med Olav Bram som boende där. Bonden Brams Lasse från Bengtsarvet anlade från början fäbod i Bodarna.

Gesunda, Jesundär, (dativ Jesundum). By på fastlandet som ända in i modern tid var en fäbod. Namnet skrevs Essundha 1663. Namnet har övertagits från ån Esund (Gesundaån idag). Ändelsen -und och verbet -eisa betyder ”den snabbt framforsande, den brusande” och syftar på den branta fallsträckan utefter Gesundabergets norrsluttning. Avslutningen -a är en vanlig plural ortnamnstyp.

Ryssa, Ryssär (dativ Ryssum). Anlades som fäbod till byarna Utmeland i Mora och till Sollerön, vilket gör att sockengränsen går mellan ett par gårdar i byn. Skrevs Rÿssa redan i skattelängderna på 1500-talet. Ortnamnsregistret hänvisar till fisket av ryssing, men ger enligt min uppfattning ingen trovärdig förklaring. Min tanke är att namnet i likhet med andra namn på ryss- syftar på ris eller småskog, med den gamla pluraländelsen -a.

Rothagen, Rotågån. Byn ligger på den västra sluttningen av ön. Skrevs Rothagha på 1500-talet. Efterleden är medeltida och syftar på en större inhägnad ängs- och slogmark. En teori i Ortnamnsregistret är att förleden kommer av att den feta svartmyllan i jorden som i kombination med kalkgrund passade för odling av rotväxter.

Myckelbyn, Mykälbyn, betyder ”storbyn” men idag finns här färre än tio gårdar och byn räknas som en del av Rothagen. Har tidigare varit jämförelsevis stor och folkrik. Skrevs på 1500-talet Mÿcklebij och Möcklebij.

Naturnamn

Siljan, Syljan. Belägg finns från 1442 ”nordhan Silghis sio”, fornsvenska Sylghir. Siljan har ombildats med -an ändelse i likhet med andra sjöar. Syftar på en djup ränna i sjön, sylgå, svälja. Sjön anses ha fått namn av denna ränna.

Sollerön, Soldi, belägg finns från 1325 ”i Sold”, 1497 ”uppa Sool”. Församlingen kallades Sofia Magdalena åren 1775 till 1887. Efterleden

Klikten. Foto: Torbjörn Nääs

syftar på ön med socknens kärnbygd. Förleden är genitiv Soldar av fornsvenskans Sold. Sold är bildat av sol.

Klikten och Kräckan, *Kliktn*, *Kräckan*. Kalkberg och förkastningsbrant väster och nordväst om Bengtsarvet. Sträcker sig som i en båge från norr till sydväst till Myckelbyn till Kräckan, (Utanmyrabornas väg upp till kyrkbyn). Kliskt är samma ord som klitt. Ett naturnamn i första hand, men finns också noterad som ägomark 1840.

Grötnäs, *Grötnes*. Ett näs på norra sidan av ön.

Sundet, *Sundä*. Smalt sund mellan Solleröns nordvästra udde och Moralandet.

Gesundafjärden, *Jesundfjärdn*. Del av skärgården mellan ön och fastlandet väster om ön.

Lerön, *Lerän*. En holme som ligger som ett led i vägen mellan Sollerön och fastlandet.

Oradtjärn, *Oratjänn*. Tjärn på fastlandet, nordväst om sjön Fisklösarna i skogsmarken. Namnet syftar på fisken orad/örad= öring.

Anläggningsnamn

Kapellruinen. Här låg Solleröns första kapell byggt i trä, anlagt i början av 1500-talet. När kyrkan uppfördes 1786 revs kapellet. Platsen är hedrad med ett kors och används idag för friluftsgudstjänster. Intill finns en offerkälla.

Sundet. Foto: Torbjörn Nääs

Sundsbron. Bro i sundet i den norra delen av ön. Nuvarande bro uppfördes 1957.

Långbankarna. Brobank av sten mellan ön, holmarna och fastlandet. Anlades i slutet av 1800-talet.

Harkranksbron, (*H*)*årkrånksbruni*. Har skrivits Arkrongsbruni. Bank av kullersten i vägen från byn Utanmyra västerut. Dialektalt ”*årkrånk*”; en större mygga, harkrank, på svenska.

Ångbåtsbryggan i byn Bengtsarvet vid öns östra sida.

Soldbruni. Den nya bron mellan Lerön och Gesunda byggd 1997 som ersatte den gamla bron från 1930-talet.

Ägonamn

Lundgårdet. Åker söder om kapellgrunden, mellan Bengtsarvet och Utanmyra. Finns omnämmt som Lundgard eller Lunden i skattelängden. Enligt arkeologerna Mathias Bäck och Marta Lindeberg (Sool-Öen 2016) talar mycket för att det fanns en kultplats i närheten (namnet, placeringen, fornfynd i gravarna, närheten till den första kristna kapellplatsen, offerkällan samt en stenkonstruktion i närheten).

Skåltasbacken, *Skåltasbåkk*. Äga i Utanmyra by. En backe och udde på östsidan av Norrviken, norr om backen finns en vik med båtstad och namnet kan möjligen förknippas med Skåltak (skjul-tak).

Getsvältn, *Djetsvälto*. En slätt av lera och kalksandsten, där en bit

Agnmyren. Foto: Torbjörn Nääs

kallas Getsvältan. En del av ett större åkerfält i Utanmyra by. Namnet visar att det hårda livet och de knappa omständigheterna också kunde karteras.

Hagen, Ågån. Betesmark på östra sidan om Norrviken, Utanmyra.

Agnmyren, Angmöri. Både naturnamn och ägonamn. Kärrmark men även odlingsbar myrmark. Här har hittats stenåldersföremål. Namnet kommer sannolikt av att agnfisk har gått upp i myren vid högvatten.

Bjärsåkern. Ligger ungefär vid kapellruinen; ett åkergräde i slutningen mellan Bengtarvet och Myckelbyn ovanför kalkbergsavsatsen vid Klikten.

Smånamn

Smånamn som bara är kända för begränsade grupper är praktiska för lokalt viktiga platser men kan också ses som uttryck för social samhörighet. Det finns förstås många smånamn på Sollerön, precis som på andra platser, som man inte kan hitta på en karta.

I Utanmyra by finns väggkorsningen **Stoltsväng** (förleden syftar på den närmsta gården). Korsningen kan för en utomstående verka helt betydelselös men har för byborna under långa tider upplevts som en strategisk mötespunkt.

Utanmyras västligaste gårdsklase kallas **Skåtån**; skate betyder utmark, den yttersta delen, spets eller udde. Gårdarna ligger längst bort västerut sett från byns centrala delar. Bara infödda bybor känner idag till namnet.

Bjärsåkern. Foto: Torbjörn Nääs

Solleröns största badplats visar en intressant namnutveckling som speglar samhällets förändring. Idag finns här bad och camping på den ursprungliga **Levsnäs båtplats** (som för länge sedan hade ersatt Kulåras båtplats). Under slutet av 1960-talet anlades här ett friluftsbad som i folkmun döptes till Mallorca. Området växte till stugby med husvagnsklubb och bär numera namnet Sollerö Camping. Efter några årtionden upplevdes namnet Mallorca som förlegat.

Framväxten av bebyggelse

Namnen illustrerar utvecklingen i ett bondesamhälle med bebyggelse av enstaka gårdar, tillkomsten av byar och utflyttning till omkringliggande marker; först till avlägsnare delar på ön utanför de ursprungliga byarna och därefter till fastlandet. Namnen uttrycker arv, nybyggnad och uppodling. Utmarker togs i anspråk, utdikningar gjordes, nya vägar bröts. Under århundradena efter kristnandet har befolkningen växt men under vissa tider också minskat; en drastisk sådan inträffade under digerdöden. Som en följd av de skattelängder som upprättades under 1500-talet när Älvsborgs lösen skulle drivas in av kungamakten finns dokumentation om bygdens indelning i fasta byar och dess befolkning. Där framgår också att några gamla bynamn försvunnit när gårdar och bosättningar ändrats. Byarna Amundsarvet och Vickelsbyn finns inte längre kvar.

Båtfärderna var viktiga för fisket, för att ta sig till fåboden och för att

fullgöra kyrkplikten i Mora (fram till 1780-talet). Båtstäder fanns och finns fortfarande framförallt på västra sidan av ön. Fäbodväsendet uppstod när behovet av betesmark ökade och de stora skogsmarkerna på fastlandet kunde tas i anspråk.

Ägonamnen har varit många; från en storskifteskarta från 1843 finns ett detaljerat lapptäcke av byar, hägnad mark och utmark. Det behövdes klara regler för när och hur jorden skulle brukas och som alla var tvungna att följa. Ägosplittringen var stor och orsakad av rådande arvspraxis, markytan begränsad och det var mycket nära mellan ägor. Den sociala kontrollen i det framväxande samhället krävde sin organisation. Behovet av att kunna lokalisera alla jordplättar har förstas minskat nuförtiden, när användandet av landskapet förändrats och det kanske bara återstår en enda bonde i byn som brukar jorden.

En öppen odlingsbygd

Jordbrukets strukturer bestod ända in på 1960-talet, då många upphörde att driva sina gårdar. Sollerön har dock behållit jordbrukslandskapets öppna odlingar. Ön är som en kupad hand. Bebyggelsen ligger i stora stycken koncentrerad till öns höjdparter med den odlade marken runt om. Vid stränderna ligger hagmarker och betade strandängar men även sankmark som översvämmas vid högvatten. På ön finns också stora myrmarksområden. Radbyar och klungbyar dominerar men det finns också en koncentrerad modern villabyggnad, som när den var ny på 1960-talet kallades Småstad efter ett populärt TV-program. Byn Gruddbo är som ett samhälle med ett system av bygator och fruktträdsalléer. Öns och fastlandets byar med fäbodar och skogshav har en lokal geografi med ett oändligt antal intressanta namn att upptäcka och där trådarna oftast går långt bak i tiden.

Bus Gunnel Åkesson

Källförteckning:

Nationalencyklopedin, uppslagsordet "Sollerön". Bokförlaget Bra Böcker AB.

Svenskt Ortnamnlexikon, andra rev. upplagan. Institutet för språk och folkminnen Uppsala 2016.

Nyström, Staffan m. fl. Namn och Namnforskning. Ett levande läromedel. Version 1, 2013-02-19.

Strid, Jan Paul. 1999. Kulturlandskapets språkliga dimension.

Söderberg, Gunilla. Bebyggelsenamnens ålder och utbredning. En översikt sammanställd 2013. En presentation i Powerpoint.

Ortnamnsregistret www.sprakochfolkminnen.se